

*Rodzina jako środowisko
kształtowania się więzi emocjonalnych
pomiędzy rodzicami a dziećmi*

**Opracowała:
Anna Mikołajec**

W literaturze występują różne terminy określające bliskie więzi między ludźmi i przywiązanie: więź społeczna, więź rodzinna, miłość, przyjaźń, kontakt emocjonalny, więź emocjonalna. Wiele z nich jest używane zamiennie. Ujęcia te bądź nie są definiowane, bądź ich definicje pozbawione są znaczenia operacyjnego. Konstrukcje pojęciowe odnoszące się do obszaru międzyludzkich relacji są obszerne i nieprecyzyjne. Sferę bliskich relacji międzyludzkich nie łatwo opisać w sposób naukowy. Słownik psychologiczny Artura Rebera definiuje więź jako „emocjonalny związek między osobami.”¹

Istnienie więzi emocjonalnej pomimo trudności w jej zdefiniowaniu jest jednak szeroko przypisywane grupie społecznej, jaką jest rodzina. W. Sprott pisał, iż „najważniejszą cechą małych grup jest ścisły, wzajemny kontakt i określona mniejsza lub większa więź jej członków.”²

Monika Dominiak uważa, iż więź emocjonalna pojawia się już w bardzo wczesnym stadium rozwoju dziecka – ok. ósmego miesiąca życia, kiedy to „nabywa ono wszystkich niezbędnych do wytworzenia więzi emocjonalnych i zdolności poznawczych.”³

Według Elżbiety Greszty „więź emocjonalna jest bliską, dwustronną relacją międzyludzką. Wywodzi się z wrodzonego mechanizmu przywiązania i stanowi podstawową potrzebę człowieka. Jest złożonym, wieloczynnikowym zjawiskiem psychologicznym, dynamicznym zbiorem wzajemnych zależności między elementami emocjonalnymi, poznawczymi, motywacyjnymi i behawioralnymi, z dominującym komponentem emocjonalnym. Więż emocjonalna to całokształt specyficznych zachowań i związanych z nimi procesów psychicznych, które tworzą i podtrzymują dwustronną relację międzyludzką, czyniąc ją osobistą i względnie trwałą.”⁴

Więż emocjonalna tworzy się dzięki tzw. zachowaniom inicjującym, trwa – dzięki zachowaniom podtrzymującym lub wzmacniającym. Istnienie więzi zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia zachowań specyficznych dla więzi emocjonalnej (ekspresja więzi). Wszystkie te zachowania, tj. inicjujące, podtrzymujące, wzmacniające i ekspresyjne są zachowaniami wiążącymi.”⁵

Rodzina jest pierwszym i najważniejszym środowiskiem wychowawczym dziecka. Oddziałuje ona już od urodzenia a nawet wcześniej, bo już w okresie prenatalnym,

¹ A. Reber, *Słownik Psychologiczny*, Warszawa 2000, s. 829.

² J. Rembowski, *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Warszawa 1972, s. 10.

³ M. Dominiak, *O pojęciu więzi emocjonalnej, stylu przywiązania i schematu poznawczego*, *Kwartalnik Pedagogiczny*, 2002, nr 3-4, s. 53.

⁴ E. Greszta, *Więż emocjonalna i sposoby jej badania*, *Psychologia Wychowawcza*, 2000, nr 1, s. 60.

⁵ Tamże, s. 60.

aż do usamodzielnienia się człowieka. Wpływa na kształtowanie się jego cech psychicznych i na zachowanie. Pod wpływem takich mechanizmów psychicznych jak naśladownictwo i warunkowanie instrumentalne dziecko utrwała sobie wiele wzorów zachowań, które stosuje w różnych sytuacjach społecznych. Niewątpliwie dziecko najlepiej rozwija się we własnej rodzinie, w atmosferze miłości i opieki wychowawczej. Ogromne znaczenie mają prawidłowe więzi pomiędzy dzieckiem a rodzicami. Każde zaburzenia tych więzi ujemnie wpływają na kształtującą się psychikę dziecka i powodują późniejsze zaburzenia w jego zachowaniu się. Dziecko pozbawione bliskiej więzi emocjonalnej i relacji z rodzicami nie kształtuje w swej osobowości pro społecznego nastawienia do innych ludzi i przyjmie w swym dalszym życiu postawę obojętności do innych osób a nawet agresywnych zachowań. Rodzina odgrywa zatem tu podstawową rolę, gdyż wpływa na kształtowanie się osobowości dziecka wówczas, gdy jest ona szczególnie podatna na oddziaływania. K. Pospiszyl twierdzi, że „w rodzinie dziecko nawiązuje pierwsze kontakty z innymi ludźmi i zdobywa pierwsze doświadczenia z dziedziny współżycia społecznego, stają się one podwaliną i zaczątkiem rozwoju społecznego małego człowieka, rzutując nieraz w decydujący sposób na całe jego życie.”⁶ Rodzina staje się zatem dla dziecka tzw. grupą odniesienia. Jest to grupa, z którą jest ono mocno związana, i która tworzy ważne dla niego opinie, oceny i normy. W rodzinie dokonuje się identyfikacja dziecka z rodzicami, której podstawą są silne więzy emocjonalne. Im silniejsze te więzy tym bardziej dziecko uznaje słuszność i przyjmuje za własne przekazywane mu przez rodziców wzory, normy i wartości. W literaturze wielokrotnie podkreślane jest podstawowe znaczenie więzi emocjonalnych jako najważniejszej jej cechy, niezbędnej dla prawidłowego rozwoju osobowości dziecka. W miarę jego rozwoju maleje wpływ rodziców, a na dziecko zaczynają oddziaływać nauczyciele, rówieśnicy czy młodzieżowi idole. Moim zdaniem, istotne jest zatem, aby we wczesnym dzieciństwie czyli wówczas, gdy wpływ rodziców jest najsilniejszy, stworzyć solidne podwaliny, które stanowić będą punkt odniesienia dla wpływu otoczenia wzrastającego z upływem lat.

Przyglądając się literaturze, można zauważyć, iż stosunki między rodzicami a dziećmi charakteryzują się złożonością i dynamiką. Jest zmienny układ, w którym obie strony dostosowują się do siebie wywierając na siebie wzajemny wpływ, oddziaływający na poglądy i zachowania się partnerów. Treścią wzajemnego oddziaływania są myśli, uczucia, pragnienia oraz postawy członków rodziny. Podstawą kształtowania i rozwoju stosunków rodzinnych są normy i wzory kulturowe, społeczne i osobowe rodziny.

⁶ K. Pospiszyl, E. Żabczyńska, *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, Warszawa 1981, s. 8.

„Rodzina ma swój własny świat, który określa jej zwartość, pomnaża uczucia i działania, kształtuje i przekształca osobiste dążenia członków rodziny oraz wyobrażenia o sobie i innych. W tym małym liczebnie, ale jakże zmiennym, różnorodnym, zawsze nowym, a jednak zawsze takim samym mikroświecie rozgrywają się większe i mniejsze dramaty. (...) Każda rodzina ma także swoje tajemnice i sekrety, fetysze, żarty, gry rodzinne, urządzi imieniny, przyjęcia towarzyskie, pikniki i wakacje. Krzyżują się w niej ze sobą chęci i cele, „moje” i „twoje”, życzenia i ambicje. Dom, czy to będzie blok z prefabrykatów, czy wiejska zagroda, oznacza coś realnego i trwałego dla członków małej tej społeczności, a szczególnie dla dziecka, które swój stosunek do otaczającego świata ustala w oparciu o stosunki ukształtowane najpierw w kręgu rodzinnym. Dzielenie się radością i smutkiem oraz bliskie wspólne obcowanie, spaja członków rodziny w sposób, który jest nie do pomyślenia np. w zakładzie przemysłowym, gdzie istnieje punktualność, rygor, rutyna itp.”⁷

„Nie samo jednak miejsce spełnia rolę wychowawczą, ani też ściany domu nie stanowią granicy. Zażyłość i wzajemne dłuższe oddziaływanie doprowadza do powstania w rodzinie więzów emocjonalnych i własnego jej świata uczuć.”⁸

Moim zdaniem, wśród czynników determinujących funkcjonowanie rodziny ważne miejsce zajmują rola matki i ojca oraz percepcja rodziców przez dzieci. Szczególnie doniosła z wychowawczego punktu widzenia jest rola matki w rodzinie i jej stosunek do dziecka. Jej ważność dla dziecka wynika nie tylko z faktu, że stara się ona zaspokoić jego potrzeby życiowe w okresie bezradności, ale przede wszystkim z tego, że jest przy nim. Często podkreśla się, że w pierwszym okresie życia dziecka związek jego z matką ma charakter „symbiozy fizjologicznej”.

Rola ojca w rodzinie jest inna niż rola matki. W miarę rozwoju dziecka rola ta wzrasta. W psychologii twierdzi się, że w początkowym okresie życia dziecka rola ojca jest ograniczona i praktycznie można ją porównać z rolą dziadków, matka zaś zajmuje całe pole widzenia dziecka, wszystkie jego uczucia. Z czasem jednak obydwie role osiągną jednakowe znaczenie dla prawidłowego dorastania. Potrzeby kontaktu dziecka z ojcem potwierdzają badania. Panuje powszechne przekonanie, że ojciec jest wzorem identyfikacji dla syna, co jednak warto podkreślić stanowi on wzór męczyzny dla córki. Jak pisze E. Fromm „matka jest domem, z którego wychodzimy, jest naturą, glebą, oceanem. (...) Ojciec nie reprezentuje naturalnego świata, reprezentuje on drugi biegun ludzkiego istnienia: świat myśli, przedmiotów, które są dziełem rąk ludzkich, świat prawa i ładu, dyscypliny, podróży

⁷ J. Rembowski, *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Warszawa 1972, s. 14.

⁸ Tamże, s. 15.

i przygody. Ojciec jest tym, który uczy dziecko tym, który mu wskazuje drogę w świat.”⁹

Pozytywne oddziaływanie odmiennych postaw macierzyńskich i ojcowskich sprawia, że w drodze identyfikacji z matką kształtują się elementy uczuciowe postawy rodzicielskiej, od ojca nabywane są tendencje poznawcze, motywacyjne i działaniaowe.

Podstawową rolę w kształtowaniu się więzi emocjonalnej z opiekunem odgrywają dwa rodzaje potrzeb – potrzeba biologiczna i potrzeba bezpieczeństwa. „Głównym "obiektem" przywiązania staje się ta osoba, która najczęściej i najlepiej reaguje na sygnalizowany przez dziecko dyskomfort, bądź fizyczny np. głód, bądź psychiczny np. strach.”¹⁰ Zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa zależy od wysiłku i zaangażowania obydwójga rodziców. Potrzeby biologiczne choćby ze względu na naturalne karmienie pozostają zwykle w geście matki. Korzystając z wrodzonych skłonności niemowlę nieświadomie organizuje swoje działania w taki sposób, aby osiągnąć psychiczne bezpieczeństwo i fizyczny komfort. Z chwilą wytworzenia się przywiązania, znaczenia nabiera dla dziecka to, kto odpowiada na sygnalizowany przez niego dyskomfort, nie zaś jedynie samo zaspokojenie potrzeby. Pojawia się lęk przed obcymi i protest przeciwko rozstaniu z opiekunem.

Przyglądając się literaturze, można zauważyć, że rodziny, które pomyślnie rozwiązują własne problemy, kierując się chęcią utrwalania swojej wspólnoty i realizacji przypisanych im funkcji nazywa się rodzinami funkcjonalnymi. Rodzina funkcjonalna to taka, która troszczy się o zaspokojenie podstawowych potrzeb swoich członków, a w szczególności dzieci, które wymagają ochrony rodziców we wszystkich sferach swojej rzeczywistości. Przestrzeń życiowa dziecka może być "zdrowa", jeżeli środowisko umożliwia mu zaspokojenie jego potrzeb.

„W rodzinie kształtują się pierwsze więzi, które integrują wszystkich członków rodziny jako podstawowej komórki społeczeństwa. Trwałe ślady na całym życiu pozostawiają następujące więzi rodzinne: więź krwi – pokrewieństwa, więź emocjonalna – uczuciowa, terytorialna, narodowościowa, ekonomiczna, światopoglądowa, intelektualna, kulturowa wraz z tradycjami, zwyczajami i obyczajami w rodzinie. Jeżeli te więzi są właściwie ukształtowane i utrzymywane przez dziecko, a następnie już przez dorosłego człowieka w ciągu całego życia, to możemy być pewni, że i postawy moralne, estetyczne, zawodowe, kulturowe i inne będą w pełni poprawne i normalne (...) Tym licznym obowiązkom wychowawczym może

⁹ E. Fromm, *O sztuce miłości*, Warszawa 1971, s. 55.

¹⁰ M. Dominiak, *O pojęciu więzi emocjonalnej, stylu przywiązania i schematu poznawczego*, Kwartalnik Pedagogiczny, 2002, nr 3-4, s. 52.

sprostać jedynie rodzina pełna, zintegrowana, w której oboje rodzice w sposób partnerski i odpowiedzialny realizują swoje funkcje.”¹¹ Dziecko otoczone miłością ze strony najbliższych osób w rodzinie, przejawia tendencję do przenoszenia pozytywnych postaw emocjonalnych na osoby, z którymi nawiązuje kontakty społeczne. Okazuje ono życzliwość rodzeństwu, rówieśnikom, osobom znajomym. Proces taki określany jest jako „wyrównywanie postaw.”¹² Koncepcja wyrównywania postaw odnosi się jednocześnie do odwrotnej sytuacji. Wynika z niej, że „nieżyczliwe, wrogie postawy dziecka wobec otoczenia społecznego pozostają w ścisłym związku z ujemnym bilansem uczuciowym dziecka, spowodowanym brakiem miłości rodziców.”¹³

¹¹ H. Gąsior, *Środowisko wychowawcze dziecka w rodzinie niepełnej*, Chowania, 1983, nr 2, s. 132-133.

¹² E. Jackowska, *Środowisko rodzinne a przystosowanie społeczne dziecka w młodszym wieku szkolnym*, Warszawa 1980, s.87.

¹³ Tamże, s. 87.

Bibliografia:

1. Dominiak M., *O pojęciu więzi emocjonalnej, stylu przywiązania i schematu poznawczego*, Kwartalnik Pedagogiczny, 2002, nr 3-4.
2. Fromm E., *O sztuce miłości*, Warszawa 1971.
3. Gąsior H., *Środowisko wychowawcze dziecka w rodzinie niepełnej*, Chowanna, 1983, nr 2.
4. Greszta E., *Więź emocjonalna i sposoby jej badania*, Psychologia Wychowawcza, 2000, nr 1.
5. Jackowska E., *Środowisko rodzinne a przystosowanie społeczne dziecka w młodszym wieku szkolnym*, Warszawa 1980.
6. Pospiszył K., Żabczyńska E., *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, Warszawa 1981.
7. Reber A., *Słownik Psychologiczny*, Warszawa 2000.
8. Rembowski J., *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Warszawa 1972.